

1. Взаємодія усних і писемних стилів мови: монографія / відп. ред. М. Пилинський. Київ, 1982. 180 с.
2. Грицютенко І. Естетична функція художнього слова (В українській прозі 30-60-х рр. ХІХ століття) Львів, 1972. 180 с.
3. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. Київ, 1987. 248 с.
4. Зеров М. Твори: В 2 т. / Упор. І. Кочур, Д. Павличко. Київ, 1990. Т. 2. 601 с.
5. Козловська Л. Лінгвостилістична категорія народнопісенності в стилістичній системі української літературної мови Слово. Стиль. Норма (Збірник наук. праць, присвячений 65-річчю з дня народження доктора філологічних наук, професора С. Єрмоленко) / Відп. ред. Н. Сологуб. Київ, 2002. С. 34–39.
6. Куліш П. Твори: В 2 т. / П. Куліш – Київ, 1998. Т. 1. 752 с.
7. Нахлік Є. Не „список з природи, а „самовладний мир» (Естетичні засади Куліша-літературознавця) // Слово і час. 1994. № 7. С. 7–13.

Вікторія Ткачук

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Савчук Т. В.)

ТРИКОМПОНЕНТНІ СЕМАНТИЧНІ ЄДНОСТІ З ДВОМА ОБОВ'ЯЗКОВИМИ ПРИДІЄСЛІВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ В СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО РЕЧЕННЯ

Анотація

У статті проаналізовано специфіку лексичного наповнення та граматичних параметрів складників трикомпонентних семантичних єдностей, утворених синсемантичними дієсловами і двома обов'язковими придієслівними компонентами об'єктного значення, на матеріалі сучасної української прози.

Ключові слова: *синсемантичне дієслово, семантична єдність, обов'язковий компонент прислівної залежності.*

Аннотация

У статье проанализированы особенности лексического наполнения и грамматических параметров составляющих трикомпонентных семантических единств, образованных синсемантичными глаголами и двумя обязательными приглагольными компонентами объектного значения, на материале современной украинской прозы.

Ключевые слова: *синсемантичний глагол, семантичне єдинство, обов'язковий компонент приглагольної залежності.*

Summary

The article analyzes the specifics of lexical filling and grammatical parameters of the constituents of three-component semantic unities, formed by semantic verbs

and two obligatory verb-dependent components of object meaning, on the material of contemporary Ukrainian prose.

Keywords: *semantic verb, semantic unity, obligatory verb-dependent component.*

Синсемантичні дієслова не здатні реалізувати семантику самотійно, без обов'язково залежних слів, тому на синтаксичному рівні виявляють свою специфіку в прогнозуванні обов'язкових придієслівних компонентів. Ця домінантна ознака синсемантичних дієслів безпосередньо впливає на специфіку структури речення, забезпечуючи функціонування таких дієслів у обов'язковій сполучуваності зі словами, що заміщують відкриті цими дієсловами обов'язкові позиції для заповнення їх обов'язковими придієслівними компонентами.

Синсемантичні дієслова української мови можуть утворювати двокомпонентні і трикомпонентні семантичні єдності. У синтаксичних структурах *забезпечити жителів продуктами, перетворити воду на лід, присвятити пісню матері* дієслова прогнозують появу одночасно обох залежних компонентів: *забезпечити* кого-що? ким-чим?, *перетворити* кого-що? на кого-що?, *присвятити* що? кому-чому? Такі синсемантичні дієслова виявляють потребу конкретизації змісту в сполученні з двома обов'язковими придієслівними компонентами. На основі лексико-граматичної сполучуваності синсемантичних дієслів з двома обов'язковими придієслівними компонентами послідовно простежується регулярність / нерегулярність такої сполучуваності, напрями вияву її та закономірності узгодження сем синсемантичних дієслів і залежних слів – іменних частин мови в непрямих відмінках (з прийменниками чи без прийменників), зрідка інфінітивних форм дієслів та прислівників [3, с. 53].

Серед синсемантичних дієслів, що сполучаються з двома обов'язковими придієслівними компонентами, перехідні дієслова займають особливе місце. Переважна більшість синсемантичних дієслів, що утворюють трикомпонентні семантичні єдності, виявляють свою перехідність у поєднанні з іменниками у знахідному відмінку: *дарувати троянди учителеві, відтягнути шафу від дверей, знайти гриба під кущем* та ін. Деякі синсемантичні дієслова

поєднуються з іменниками у формі родового відмінка (зі значенням частини від цілого) як репрезентантами обов'язкових придієслівних компонентів: *принести води дідусеві, позичити бінокля товаришу* та ін. На думку Т. Савчук, кожне з таких дієслів уже володіє однією сполучуваністю з обов'язковим придієслівним компонентом об'єктного значення, тому можливостей поширення іншим обов'язковим придієслівним компонентом у таких дієслів більше, ніж у неперехідних дієслів [3, с. 55].

Семантика синсемантичних дієслів, що передбачають обов'язкове утворення трикомпонентних семантичних єдностей, недостатньо компенсується одним обов'язковим придієслівним компонентом, реально наявним у реченнєвій структурі, а завершено конкретизується другим обов'язковим придієслівним компонентом, який може бути певним чином «прихованим» у реченнєвій структурі чи бути в ширшому контексті: *Кухар набрав води в ночви і поніс (що? – воду) до кухарського куреня готувати вечерю* (І. Нечуй-Левицький); *Звертаючись до науковців, Башляр просив (кого? – науковців) висловити і пояснити їхні приховані передчуття* (З журналу).

Тому умовою завершеності семантики ряду синсемантичних дієслів є вживання при них двох обов'язкових придієслівних компонентів у трикомпонентних семантичних єдностях. Обидва обов'язкові придієслівні компоненти є важливими для цілісного сприйняття значення синсемантичного дієслова, один з яких є обов'язковим придієслівним компонентом першого рангу, а інший – другого рангу.

Синсемантичні дієслова із загальною семантикою «спрямування дії на два об'єкти» утворюють трикомпонентні семантичні єдності з двома обов'язковими придієслівними компонентами об'єктного значення.

В українському мовознавстві конструкції, утворені приєднанням до головного слова двох керованих залежних слів розглядають у розрізі проблеми подвійного керування. «Сильнокеровані відмінкові позиції виражають індивідуальні особливості керуючих дієслів щодо поєднання з певними відмінковими формами», – зауважує І. Вихованець [1, с. 39].

Синсемантичні дієслова утворюють з двома обов'язковими придієслівними компонентами трикомпонентні семантичні єдності, у яких обидва обов'язкові придієслівні компоненти з об'єктним значенням типово виступають у фіксованих відмінкових формах. Перший залежний компонент – іменник у знахідному відмінку (чи його функціональний еквівалент у родовому) – означає прямий об'єкт, а другий – іменник в одному з непрямих відмінків означає непрямий об'єкт, що перебуває у сфері дії, названої синсемантичним дієсловом. Форма другого залежного компонента об'єктного значення може бути репрезентована іменниками в родовому, орудному відмінках як без прийменників, так і в сполученні з прийменниками, в давальному без прийменника, у знахідному та місцевому відмінках з прийменниками.

Синсемантичні дієслова зі значенням віднімання, видалення, відокремлення, вилучення частини від цілого утворюють трикомпонентні семантичні єдності із залежними іменниками в знахідному та родовому (з прийменником) відмінках. У таких конструкціях синсемантичні дієслова вказують на об'єкт, виражений знахідним відмінком імені, та об'єкт, підданий модифікації (називання цілого, від якого беруть частину, речовини, що служить матеріалом для виготовлення чи утворення чого-небудь, тощо). У позиції другого обов'язкового придієслівного компонента вживаються прийменникові форми іменних слів у родовому відмінку з прийменниками *з, до*, напр.: *Спершу з мене **вибивали** дурування і примовляли, який я бузувір, опришок, урвиголова, харциз, каламут і навіть химород* (М. Стельмах); *У війну він **добрався** і до снарядів — **вибирав** з них начинку, а з сталі варив лемеші* (М. Стельмах); *Я підійшов до сака, обволожений росю, він **вибивав** з себе пахощі риби й водяного зілля* (М. Стельмах); *Я червонію од людської доброти і **схиляю** голову до мучника* (М. Стельмах).

Трикомпонентні семантичні єдності з двома обов'язковими придієслівними компонентами об'єктного значення утворюють синсемантичні дієслова, що в семантичній структурі містять сему «давання» (*адресувати,*

виплачувати, видавати, виділяти, віддавати, вручати, давати, дарувати, доручати, завдавати, недодавати, переадресувати, передавати, повіддавати, подати, присвячувати, пропонувати, роздаровувати, роздавати та ін.). Синсемантичні дієслова зі значенням адресованої фізичної дії, адресованого мовлення, повідомлення, спрямування інформації до адресата передбачають два обов'язкові придієслівні компоненти, один з яких компенсує семантику синсемантичного дієслова в плані спрямування дії на предмет, а другий вказує на інший предмет як сферу концентрації дії. На формально-граматичному рівні в семантичній єдності наявні два обов'язкові придієслівні компоненти – іменники у формі знахідного і давального відмінка при синсемантичних дієсловах зі значенням:

- адресованої дії, передавання (*адресувати, видавати, вручати, віддавати, давати, дарувати, заповідати, збувати, згодовувати, передавати, повертати, подавати, позичати, показувати, презентувати, призначати, прирізувати, присвячувати, продавати та ін.):* *Моя мовчанка **надає йому сміливості*** (Ю.Яновський); *З щедрівок, які взимку виспівувались під вікнами добрих людей, я знав, що за плугом навіть сам бог ходив, а богоматір **носила їсти орачам*** (М. Стельмах);

- адресованого мовлення, повідомлення, спрямування інформації до адресата (*заповідати, звіряти, оголошувати, переказувати, підказувати, повідомляти, повіряти, представляти, розказувати та ін.):* *Я вилітаю з хати, **щось** переможно **кричу дідові**, ляпаю руками по задубілих халявах, а вони озиваються музикою* (М. Стельмах); *І він **розповів юнакові притчу** про птицю* (В. Шевчук).

Прийменниковий варіант другого залежного компонента вживається при синсемантичних дієсловах зі значенням віднімання, вилучення когось / чогось у когось / у чогось (*відбирати, віднімати, вигравати, випрошувати, забирати, конфісковувати, позичати та ін.):* *От поїхала вона на розглядини, – **випросила у сусіда кобилу й санки*** (Г. Тютюнник); *Пам'ять не належить ні королям, ні*

гетьманам, ні державі, ні церкві – це єдине, чого не може **відібрати** в людей ніяка сила (П. Загребельний).

Отже, синсемантичні дієслова української мови, які значеннєво орієнтовані на обов'язкове структурування трикомпонентних семантичних єдностей з двома обов'язковими компонентами об'єктного значення, найповніше виявляють свою семантику у поєднанні з іменниками в знахідному відмінку (репрезентант обов'язкового придієслівного компонента першого рангу) та іменниками в родовому (часто з прийменниками), давальному відмінках (репрезентанти обов'язкового придієслівного компонента другого рангу).

У сучасному українському художньому дискурсі частотними є трикомпонентні семантичні єдності, у яких завершено експлікують свою семантику дієслова з семантикою давання і адресованого мовлення, орієнтовані на обов'язкову сполучуваність з двома обов'язковими придієслівними компонентами об'єктного значення.

Література

1. Вихованець І., Городенська К. Функціональна морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. члена-кореспондента НАН України І. Вихованця. Київ, 2004. 400 с.
2. Іваницька Н. Двоскладне речення в українській мові. К, 1986. 167 с.
3. Савчук Т. Релятивні дієслова як структурно-семантичний клас дієслівної лексики // Українська мова. 2003. № 1 (6). С. 51–60.

Євгенія Юрченко

м. Вінниця

(Наук. керівн. – д. філол. наук. проф. Іваницька Н. Л.)

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація

У статті проаналізовано наукові джерела щодо проблем екологічної освіти, розкрито методичні умови формування екологічної культури учнів засобами української мови.